

СЕКЦІЯ 5 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.1

Табанова А.І.*кандидат економічних наук,
викладач кафедри управління персоналом та економіки праці
Одеського національного економічного університету***Сало Я.В.***викладач кафедри управління персоналом та економіки праці
Одеського національного економічного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сучасне трактування поняття людського капіталу. Здійснено аналізування регіональних особливостей формування людського капіталу в Україні. Розроблено рейтинг привабливості українських міст з точки зору компаній, що працюють на споживчих ринках. Систематизовано основні показники рейтингу привабливості міст. Наведено особливості формування людського капіталу в Одеській області за вищезгаданими критеріями.

Ключові слова: людський капітал, рейтинг привабливості міст, трудові ресурси, заробітна плата, економічна стійкість.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена современная трактовка понятия человеческого капитала. Осуществлен анализ региональных особенностей формирования человеческого капитала в Украине. Разработан рейтинг привлекательности украинских городов с точки зрения компаний, работающих на потребительских рынках. Систематизированы основные показатели рейтинга привлекательности городов. Приведены особенности формирования человеческого капитала в Одесской области по вышеуказанным критериям.

Ключевые слова: человеческий капитал, рейтинг привлекательности городов, трудовые ресурсы, заработная плата, экономическая устойчивость.

ANNOTATION

A modern interpretation of the concept of human capital is considered. The analysis of the regional peculiarities of the formation of human capital in Ukraine is carried out. The rating of attractiveness of Ukrainian cities from the point of view of companies operating in consumer markets was developed. The main indicators of the city's attractiveness rating are systematized. Features of formation of the human capital in the Odesa are under the above-stated criteria are resulted.

Key words: human capital, city attractiveness rating, labor resources, wages, economic stability.

Постановка проблеми. Сучасний людський капітал як частина інтелектуального капіталу є складним поняттям, що відображає еволюцію свого розвитку. Сучасний людський капітал не змінився фактично, але доповнився низкою факторів, що визначають його якісні характеристики, такими як підприємницька здатність, інформаційне забезпечення, інвестиції у виховання, освіту, здоров'я, знання, безпеку у економічну свободу населення, а також в науку, культуру

у мистецтво. Крім того, в сучасних умовах особливе значення має міграція як істотний фактор зміни якості людського капіталу.

Людський капітал нині розглядається як критерій суспільного прогресу та економічного зростання. Об'єктивні диспропорції регіонального розвитку, як у світовому масштабі, так і на рівні окремих країн викликають необхідність вивчення та вимірювання впливу факторів формування людського капіталу в територіальному аспекті. У сучасних умовах саме людський капітал, а не обладнання та виробничі запаси є наріжним каменем конкурентоспроможності, економічного зростання та ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна концепція людського капіталу має свої історичні передумови, поодинокі особливі та загальні закономірності виникнення й розвитку предметних наукових результатів. Ідея людського капіталу має давні корені в історії економічної думки. Одне з перших її формулювань надається в «Політичній арифметиці» У. Петті. Пізніше вона знайшла відображення в «Багатстві народів» А. Сміта, «Принципах» А. Маршалла, роботах Д. Рікардо, К. Маркса, Дж. Мілля, Л. Вальраса, Дж.М. Кларка, Ф. Ліста, Г.Д. Маклеода, Дж. Мак-Куллоха, І. Тюнена, П. Фішера, У. Фарра, Т. Уїтштейна, Дж.С. Уолша, В.С. Гойла та багатьох інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте залишається недослідженим питання людського капіталу з огляду на територіальні та виробничі особливості кожного регіону країни.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Актуальність вибраної теми полягає в тому, що людський капітал відіграє основну роль у житті кожної людини. Людський капітал – це наявний у кожного запас знань, навичок, мотивацій. Всі розвинені країни інвестують величезні кошти в людський капітал.

Завданнями роботи є розкриття економічного змісту категорії «людський капітал», визначення основних напрямів формування людського капіталу та виявлення особливостей формування людського капіталу Одеського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «людський капітал» утворене зрощенням двох лексичних одиниць, таких як «людський» і «капітал». Капітал у широкому сенсі можна визначити як будь-яку цінність, що утворює прибуток, або як будь-який ресурс, що створюється з метою виробництва великої кількості економічних благ. Як справедливо зауважив В.П. Щетинін, людський капітал є метафорою, тобто перенесенням властивостей одного явища на інше на основі загальної для них ознаки. Однак, додаючи до «капіталу» характеристику «людський», отримуємо будь-які втілені в людині цінності та здібності, які приносять кошти. Традиційним є таке тлумачення А.І. Добриніна: людський капітал – це накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, мотивацій, які доцільно використовуються в тій чи іншій сфері суспільного відтворення, отже, впливають на зростання заробітків (прибутків) цієї людини [1].

Слід зазначити, що найбільш значущою в людському капіталі, на думку більшості економістів, є третя складова. Перехід до інформаційного суспільства спричинив створення нової інформаційної концепції людського капіталу. Трансформація соціуму під впливом НТП приводить до появи абсолютно нових якостей цінного працівника. На перший план у нього виходять такі характеристики, як креативність, здатність до інновацій, високий ступінь адаптації до постійно змінюваних технологій, вміння швидко приймати відповідальні рішення, активність тощо. Причому той ступінь, в якому індивід отримує доступ до інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), з якими він в змозі працювати, буде все більше визначати його здатність виявляти та реалізовувати свої навички та вміння. У цьому сенсі й можна говорити про те, що ступінь володіння ІКТ стає поряд з рівнем освіти одним з найбільш значущих чинників, що визначають якість людського капіталу.

Людські (трудова) ресурси є чисельністю населення країни або регіону та його демографічними характеристиками. Людський потенціал висловлює максимально можливу реалізацію здібностей людини. Людський же капітал виступає економічною формою реалізації людського потенціалу та ресурсів в певних історичних умовах і галузях економіки. Таким чином, людський капітал є накопиченим запасом здоров'я, знань, здібностей, культури, досвіду, доцільно використовуваних у виробництві продукції та послуг, що забезпечують зростання доходів людини, підприємства, держави. Перетворення здібностей людини на капітал відбувається в умовах ринкової економіки за наяв-

ності поділу праці на фізичну, кваліфіковану, інтелектуальну (творчу), управлінську, підприємницьку. Інвестиції в приріст продуктивних сил і здібностей людини створюють нову продуктивну силу як капітал, що збільшує продуктивність праці та доходи власника людського капіталу.

Інвестиції в людський капітал, як й інші капіталовкладення, вимагають певних жертв, а люди виявляють готовність поступитися чимось, якщо вони розраховують в майбутньому отримати винагороду у вигляді більш високого доходу. Кожен економічний суб'єкт має матеріальну зацікавленість в інвестуванні освіти. Кінцева мета однакова та полягає в отриманні більш високого доходу, але для кожного вона реалізується в різних аспектах [1].

Цікавим є той факт, що в багатьох розвинених країнах світу пряме запитання про величину заробітної плати навіть серед друзів вважається некоректним. У таких ситуаціях людей запитують не про суму грошей, а про отриману ними освіту, яка фактично є індикатором рівня їх доходу.

Отже, формування й подальше відтворення людського капіталу – це складний, багатоступінчастий процес. Сам людський капітал не можна розуміти спрощено як певну сукупність знань, навичок, здоров'я тощо. Виходячи з вищевказаних аспектів його відтворення, вважаємо, що логічніше розуміти людський капітал як багатобачну категорію, зміст якої повністю може бути розкрито лише в єдності її статичних (економічний зміст) і динамічних (відтворення) характеристик. Інвестування в людський капітал має здійснюватися постійно та рівномірно в усіх напрямках.

Розглядаючи особливості формування людського капіталу в Україні, зазначимо, що існує розроблена Національна методика регіональної оцінки людського розвитку, яка має ієрархічну структуру та враховує значення показників, об'єднаних у такі шість блоків, як відтворення населення, соціальна ситуація, комфортність проживання в регіоні, матеріальне благополуччя, зайнятість і умови праці, освіта [2]. Аналіз структури та динаміки соціально-економічної категорії «людський капітал» в Україні свідчить про значні регіональні розбіжності її показників [3].

Особливо слід відзначити вплив регіональних тенденцій міграційних процесів сучасної України на стан людського капіталу. Активізація і зовнішньої, і внутрішньої міграції змінює його якість, оскільки нині змінюються її мотиви. Загалом за 2017 р. відзначається позитивний міграційний приріст населення України. Однак кількість областей з негативним сальдо міграції збільшується. Населення східних регіонів або залишає територію України, або переміщується ближче до центру країни. Про це свідчать найвищі негативні показники міграції Донецької та Луганської областей. Через об'єктивні причини Дніпропетровська область має найвищий по-

казник міграційного приросту за останні роки. Згідно з даними офіційної статистики більш вагомі показники якості людського капіталу характерні для урбанізованих територій (м. Київ, Дніпропетровська область, Одеська область тощо). Тут сконцентрована велика кількість вищих навчальних закладів і робочих місць, що вимагають високої кваліфікації зайнятих. Людський капітал працівників наукових, науково-технічних організацій, установ вищої професійної освіти, підприємств, організацій та установ, які здійснюють науково-дослідну й дослідно-конструкторську роботу, є основою для формування інноваційної економіки регіону. Крім того, демографічна ситуація в регіоні та освітньо-професійна структура людського капіталу є факторами інвестиційної привабливості регіону. Диференціація регіонів за обсягом, складом та якістю людського капіталу є одним з визначальних чинників економічного розвитку. Для певного регіону досягнення успіху в економічному розвитку є можливим за умови створення сприятливих умов для накопичення людського капіталу. Це означає, що загострення конкуренції між регіонами за людський капітал в умовах його дефіциту є неминучими.

Стосовно людського капіталу в Одеському регіоні нижче представлено рейтинг найсприятливіших для бізнесу міст. Події, що відбулися в Україні за останній час, відсунули питання бізнесу на другий план. Країна переживала внутрішні перетворення й піддалася зовнішній агресії. З огляду на це редакція "Forbes" виключила з дослідження шість міст, над якими Україна втратила контроль, а саме Севастополь, Сімферополь, Донецьк, Луганськ, Горлівку та Макіївку [4].

Навіть регіони, далекі від місць ведення бойових дій, відчули на собі вплив війни. Далися ознаки й економічна криза, що почалась у 2014 р., й зміни на зовнішніх ринках. Основною тенденцією можна назвати повсюдне зниження доходів населення. Втім, міста, які історично близькі до ЄС, де традиційно багато заробітчан, відчувають себе трохи краще. Також відносно стабільними є міста, де видобувають корисні копалини на експорт. Луцьк і Волинська області загалом непогано адаптуються до необхідності переорієнтації збуту на Європу. Близькість до Польщі та більш низькі, ніж, наприклад, у Львівській області, зарплати дають цьому регіону важливу перевагу, що полягає в тому, що ціла низка виробничих компаній Волині продовжує досить успішно працювати, маючи подальший потенціал для розвитку.

В лідери рейтингу вийшла Одеса, що зуміла показати високі результати практично за всіма параметрами, за винятком хіба що кількості тяжких та особливо тяжких злочинів, рівень яких у цьому місті становить практично половину від загального рівня злочинності. На другу позицію піднявся Львів, який є фактично центром тяжіння капіталів і продуктивних сил всього Західного регіону. Трійку лідерів замикає Харків, який виявився у прифронтовій зоні. Це не могло не позначитися як на економіці міста, так і на загальному тривожному стані його жителів, які побоюються, що військові дії поширяться і на Харківську область.

Рейтинг показує привабливість українських міст для компаній, що працюють на споживчому ринку. Традиційно з дослідження виключено Київ. Минулого року "Forbes" проаналізував 25 соціально-економічних характеристик

Таблиця 1

Рейтинг привабливості українських міст

Місце в рейтингу	Місто	Людський капітал	Купівельна спроможність	Бізнес-клімат	Економічна стійкість	Інфраструктура	Ділове здоров'я
1	Одеса	20	10	7	13	21	13
2	Львів	21	9	8	12	19	13
3	Харків	22	7	7	13	20	12
4	Дніпро	18	12	8	11	20	6
5	Миколаїв	18	10	4	10	14	18
6	Черкаси	17	5	6	13	15	15
7	Запоріжжя	10	11	5	11	20	13
8	Хмельницький	20	7	5	9	10	18
9	Івано-Франківськ	19	6	6	9	12	15
10	Вінниця	19	5	6	12	14	10
11	Рівне	12	7	6	9	14	15
12	Чернігів	16	4	3	9	11	20
13	Кривий Ріг	13	9	4	7	15	13
14	Тернопіль	18	5	7	7	11	13
15	Луцьк	16	3	3	12	9	18

Джерело: складено на основі даних міських виконавчих комітетів, Держкомстату та аналітичної компанії «Гео-М» [4; 5]

у 25 обласних центрах і містах з населенням понад 200 000 осіб [4].

Міста проранжовані за сумарною кількістю балів, отриманих під час аналізування 25 характеристик, та об'єднані в шість груп показників. Під час оцінювання за 24 характеристиками місто мало змогу отримати від одного до чотирьох балів. Наявність міжнародного аеропорту приносила додатковий бал.

Отже, показники проаналізовано за такими критеріями.

1) Людський капітал. Сюди належать кількість населення у 2017 р., динаміка кількості населення порівняно з 2016 р.; рівень злочинності у 2017 р. на 10 000 жителів, кількість тяжких злочинів на 10 000 жителів; освіченість (кількість державних вузів III–IV рівня акредитації); сальдо міграції (різниця між кількістю жителів, які приїхали в місто, і кількістю жителів, які виїхали з нього).

2) Купівельна спроможність. Сюди належать добробут, а саме середня зарплата у 2017 р., зміна зарплати порівняно з попереднім роком; частка квартир з ціною оренди від 175 гривень за 1 кв. м у 2017 р.

3) Бізнес-клімат. Сюди належать розвиненість малого бізнесу (надходження єдиного податку на душу населення у 2017 р.); відкритість міста для сторонніх інвесторів (прямі іноземні інвестиції на душу населення у 2017 р.).

4) Економічна стійкість. Сюди належать динаміка надходжень до міського бюджету у 2017 р. порівняно з 2016 р.; кількість новобудов, зданих в експлуатацію у 2017 р.; зміна загальної площі магазинів продуктового ритейлу у 2017р. порівняно з 2016 р.

5) Інфраструктура. Сюди належать наявність міжнародного аеропорту; кількість міжнародних, національних та регіональних автомобільних доріг; кількість банківських відділень; кількість торговельних центрів, аптек, магазинів побутової техніки та електроніки.

6) Ділове здоров'я. Сюди належить індекс, який спеціально для "Forbes" вивела аналітична компанія «Гео-М». Він відображає кількість закритих у 2017 р. торгових центрів, банківських відділень, супермаркетів, аптек, магазинів з продажу побутової техніки та електроніки.

Стосовно Одеської області, то населення у 2017 р. складало 2 382 420 осіб, середня зарплата – 6 540 гривень, найбільшими роботодавцями були Одеський морський торговельний порт, Одеський кабельний завод «Одескабель», Одеський коньячний завод «Шустов», «Вітмарк Україна». Найприбутковішим активом Одеси було й залишається море. Особливо його рентабельність зросла після анексії Криму, адже місто придбало значну частину морського вантажопотоку півострова. Тільки у 2016 р. порівняно з попереднім експорт товарів в Одеській області збільшився на 41,6%.

Висновки. Отже, в рамках роботи зміст важливої економічної категорії «людський капітал»

розкрито через огляд його основних визначень, запропонованих різними авторами, взаємозв'язок та розмежування з іншими поняттями, що розташовуються в безпосередній близькості в системі економічних категорій, що відбивають місце людини в господарській діяльності.

З'ясовано, що саме людський капітал – генератор економічного розвитку. Крім того, в умовах становлення інформаційного суспільства, де доступ до інформації та її результативне освоєння вирішують багато, роль людського капіталу в економіці зростає ще більше.

Відтворення людського капіталу здійснюється на всіх рівнях економіки усіма її суб'єктами з метою подальшого збільшення доходу. Відзначено, що ключовими галузями відтворення людського капіталу є перш за все освіта та охорона здоров'я.

Крім того, в практичній частині роботи розглянуто основні, на наш погляд, проблеми, пов'язані з формуванням та функціонуванням сукупного людського капіталу на сучасному етапі розвитку економіки регіону.

Виявлено, що Одеса стала одним з лідерів рейтингу привабливості міст, показавши високі результати за майже всіма параметрами. Львів посідає друге місце та є центром залучення капіталу і продуктивних сил усього Західного регіону. Харків, який опинився у прифронтній зоні, закриває трійцю лідерів. Це не може не вплинути як на економіку міста, так і на загальну тривожність її жителів, які бояться, що військові дії поширяться і на Харківську область.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Комир Л.И. Человеческий капитал: факторы региональной дифференциации. Сучасні шляхи забезпечення стабільного економічного розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листопада 2015 р., м. Харків) / редкол.: Г.О. Дорошенко, В.Я. Швець, М.С. Пашкевич та ін.]. Дніпропетровськ: НГУ, 2015. С. 29–31.
2. Регіональний людський розвиток. Київ: Державна служба статистики України, 2015. 51 с.
3. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз: колективна монографія / за ред. Е.М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. 367 с.
4. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
5. Лучшие города для бизнеса // Портал "Forbes Україна". URL: <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1395318-luchshie-goroda-dlya-biznesa>.

REFERENCES:

1. Komir L.I. Human capital: factors of regional differentiation // Modern ways of ensuring stable economic development: materials international. science-practice conf., 25–26 November. 2015, Kharkiv / ed.: G.O. Doroshenko, V.Ya. Shvets, M.S. Pashkevich and others. Dnipropetrovsk: NMU, 2015. P. 29–31.
2. Regional Human Development / State Statistics Service of Ukraine. K.: 2015. 51 p.

3. Human Development of the Regions of Ukraine: Analysis and Forecast (Collective Monograph) / ed. E.M. Libanova. K.: Institute of Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2007. 367 p.
4. State Statistics Service of Ukraine. Official site. [Electronic resource] <http://ukrstat.gov.ua>.
5. The best cities for business // Portal "Forbes Ukraine". [Electronic resource] <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1395318-luchshie-goroda-dlya-biznes>.

Tabanova A.I.

*Candidate of Economic Sciences,
Lecturer at Department of Human Resources Management and Labour Economics,
Odessa National Economic University*

Salo Ya.V.

*Lecturer at Department of Human Resources Management and Labour Economics,
Odessa National Economic University*

FEATURES OF HUMAN CAPITAL'S FORMATION IN THE ODESA REGION

Human capital is a certain amount of health, knowledge, skills, motivations accumulated by a person, which are appropriately used in one or another sphere of social reproduction and, thus, affect the growth of profits of a given person.

Human resources represent the population of the country or region and its demographic characteristics. Human potential expresses the maximal possible realization of a person's abilities. Human capital serves as an economic form of realizing human potential and resources in certain historical conditions and sectors of the economy.

Human capital represents the accumulated stock of health, knowledge, abilities, culture, experience, appropriately used in the production of products and services, ensuring the growth of a person's income. The transformation of human abilities into capital occurs in a market economy in the presence of a division of labour into a physical, skilled, intellectual, managerial, and entrepreneurial.

Considering the peculiarities of human capital formation in Ukraine, it should be noted there is a developed National Methodology for the Regional Assessment of Human Development.

There is an impact of regional trends in the migration processes of modern Ukraine on the state of human capital. Activation of both external and internal migration is changing its quality, as its motives are now changing.

Odesa became one of the leaders of the attractiveness rating of cities, which managed to show high results in almost all parameters.

Lviv takes the second position and has risen, which is essentially the centre of attraction of capital and productive forces of the entire Western region. Kharkiv, which appeared in the front-line zone, closes the three leaders. This could not but affect both the city's economy and the general alarming state of it in habitants, who fear that military actions will shift to the Kharkiv region.